

Tilburg University

Aantrekkelijk en inspirerend preken, hoe doe je dat?

Moons, Jos

Published in:
Internationaal Katholiek Tijdschrift Communio

Publication date:
2016

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Moons, J. (2016). Aantrekkelijk en inspirerend preken, hoe doe je dat? Bespreking van 'Evangelii gaudium' en het 'Homiletisch directorium', en praktische wenken daarbij. *Internationaal Katholiek Tijdschrift Communio*, 41(1), 33-44.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

J. MOONS

Aantrekkelijk en inspirerend preken, hoe doe je dat?

*Bespreking van “Evangelii gaudium” en het “Homiletisch Directorium”.
Praktische wenken daarbij¹*

De rooms-katholieke Kerk heeft geen goede naam heeft als het gaat om de kwaliteit van preken. Paus Franciscus windt daar op karakteristieke wijze geen doekjes om en stelt dat zowel de kerkganger als de predikant lijdt, de een om te moeten luisteren, en de ander om te moeten preken². Al eerder stipte emeritus-paus Benedictus dit probleem aan. In 2007, lang voor paus Franciscus, merkte paus Benedictus op dat de kwaliteit van de preek beter moet, een opmerking die hij in 2010 herhaalde³.

Het is dan ook verheugend dat er de laatste tijd vanwege de kerkelijke overheden het nodige gezegd is over het preken. Paus Franciscus gaf in zijn exhortatie *Evangelii gaudium* (EG) over de vreugde van het evangelie (november 2013) tips voor een goede preek. Een half jaar later bood de Congregatie voor de eredienst een *Homiletisch Directorium* (HD) over de prediking aan (juni 2014), waarvan onlangs een Nederlandse vertaling uitkwam (najaar 2015).

Beide documenten zal ik hieronder kort presenteren, te beginnen met het HD. Hoewel het recenter verscheen dan EG heeft het HD de oudere wortels, want al in 2010 had paus Benedictus op zo'n directorium gezinspeeld⁴. Op welke manier geven deze beide documenten de predikant de hulp die hij nodig heeft? Nadat ik de documenten besproken heb richt ik

1 Ik dank de studenten aan wie ik de afgelopen jaren homiletiek gaf voor wat ik daardoor geleerd heb over wat een goede preek is. Tevens dank ik prof. dr. Marc Steen, docent homiletiek aan de KU Leuven, voor zijn stimulerende en welwillende commentaar op deze tekst.

2 Het woord 'predikant' is in dit artikel een technische term. Het duidt niet op de protestante ambtsdrager maar simpelweg op de *praedicans*, dat wil zeggen: de gewijde ambtsdrager die preekt, of de pastoraal werk(st)er die het woord voert in de liturgie. Het woord homileet vind ik lelijk. Bovendien zou ik dan suggereren dat dit artikel alleen tot ambtsdragers spreekt en niet tot anderen die ook het woord voeren in de liturgie.

Voor de opmerking van paus Franciscus, zie EG nr. 135, 'We weten inderdaad dat de gelovigen veel belang aan de homilie hechten; en dat ze, zoals de gewijde bedienaars zelf, er vaak onder lijden: de gelovigen omdat ze moeten luisteren, de anderen omdat ze moeten preken'. Citaten genomen uit de vertaling van de Belgische bisschoppenconferentie (Wereldkerkdocumenten 34, Licap, Brussel, met dank aan Etienne Quintiens), soms licht gewijzigd op grond van de officiële Engelse tekst.

3 Zie respectievelijk de postsynodale exhortatie over de Eucharistie *Sacramentum caritatis* (2007), nr. 46, en de postsynodale exhortatie *Verbum domini*, over het woord van God in het leven en de zending van de Kerk (2010), nr. 59.

4 Zie *Verbum domini*, nr. 59.

mij in het tweede deel van het artikel op de praktische kant van de preek door enkele praktische handvatten te bespreken.

1. *Homiletisch directorium en Evangelii gaudium*

EV en het HD bieden verschillende rijke inzichten in verband met de preek. Het HD biedt met name spirituele en inhoudelijke handvatten, en EG richt zich vooral op spirituele en pastorale handvatten.

1.1. *Homiletisch Directorium*

Het directorium bestaat uit twee delen en twee bijlagen. Het eerste deel spreekt over de preek, over bijbeluitleg, en over voorbereiding (HD 4-36). Het tweede en veruit langste deel doet voor hoe de principes uit het eerste deel uitgewerkt worden (HD 37-156). Vervolgens toont Appendix I welke verbanden er bestaan tussen de lezingen en de Catechismus (waarbij het overigens niet alleen over geloofswaarheden gaat maar ook over liturgie, geloofsleven, en gebed⁵). Daarna biedt Appendix II een overzicht van kerkelijk spreken over de preek.

Het HD bevat drie krachtlijnen. Ten eerste benadrukt het dat, zoals het Tweede Vaticaans Concilie herontdekte, de preek deel is van de liturgie (HD 1), hoewel het niet precies duidelijk wordt wat dat betekent (HD 4-15). Ten tweede worden gebed en persoonlijke overweging gezien als een essentieel onderdeel van de voorbereiding op de preek (HD 26-36). Ten derde pleit het HD voor de inhoudelijk-leerstellige degelijkheid van de preek: de Schrift moet goed verstaan worden. Er wordt verwezen naar drie principes van katholieke bijbeluitleg uit de *Catechismus* (HD 16-25)⁶. De zorg om de inhoud van de preek blijkt ook uit het twee deel van het HD. Dat bestaat in een serie besprekingen van bepaalde vieringen zoals Kerstmis en Pasen en de respectievelijke lezingen, die steeds inhoudelijk geduid worden met behulp van de *Catechismus*.

Het HD vraagt terecht aandacht voor de inhoud maar lijkt daarin met name in het tweede deel van de tekst eenzijdig. Want hoewel de titel van dat deel ‘*De Ars praedicandi*’ luidt, hetgeen een praktische insteek suggereert, richt het zich uitsluitend op inhoudelijke kant van de preek⁷. Dat laatste is ook opmerkelijk omdat de openingsparagraaf HD 37

5 De *CKK* bestaat uit deze vier delen.

6 Namelijk: interpretatie in het licht van het geheel en de eenheid van de Schrift, in het kader van de levende overlevering, en in verband met het geheel van het geloof (analogie van het geloof), zie *CKK* 112-114.

7 Vgl ook HD 3, waar het HD stelt dat het “tracht de inzichten van de laatste vijftig jaar te verwerken, ze kritisch te herzien, de homilisten te helpen om de functie van de homilie op haar juiste waarde te schatten en hun een gids te bieden bij het vervullen van deze zending”. Blijkbaar horen praktische aanwijzingen daar niet of nauwelijks bij.

de intentie uitsprak om in het tweede deel een voorbeeld te geven van toepassing van de principes die in het eerste deel waren uiteengezet, en dat waren niet alleen inhoud-gerelateerde principes⁸.

1.2. *Evangelii gaudium*

EG is het eerste grote document van paus Franciscus⁹. Het volgde op een synode van bisschoppen over de nieuwe evangelisatie (2012). Hoewel de paus aangeeft dat hij dankbaar is voor wat daar gezegd is, gaat het document vooral over thema's die hem zelf ter harte gaan en die hij belangrijk vindt voor de Kerk¹⁰.

De paus spreekt over de preek in hoofdstuk drie, over verkondiging door het volk van God. De reflecties over de preek zelf (3.2) en de voorbereiding en vorm ervan (3.3) zijn eigenlijk vreemde eenden in de bijt, want in deze twee paragrafen ligt de nadruk op verkondiging door één groep (de ambtsdragers) en op één specifieke vorm van verkondiging, terwijl de paragrafen ervoor en erna zich richten op verkondiging door alle christenen en in allerlei vormen. De reden om er wel, en met zoveel detail, over te spreken lijkt simpelweg dat paus Franciscus vindt dat het beter kan en beter moet: zowel predikant als kerkganger lijden onder de preek, terwijl het vreugdevol zou moeten zijn¹¹.

Net als het HD spreekt paus Franciscus over de spirituele voorbereiding op de preek, waarbij hij nadrukkelijk de predikant aanspreekt. Die moet serieus studeren en openstaan voor wat de tekst te zeggen heeft (146-148). Bovendien wordt hij aangespoord te bidden; niet voor de bekering van de kudde, maar opdat hij zelf aangeraakt wordt en groeit in geloof (149-153).

Waar het HD daarnaast vooral bezorgd is over de leerstelling-theologische inhoud van de preek, benadrukt EG met name de pastorale bemiddeling van het heil. Dat blijkt op drie manieren. Ook paus Franciscus ziet de preek in verband met de liturgie, maar hij benadrukt daarin niet openbaring en eredienst maar dialoog en heilsgeschiedenis. De liturgie is een dialoog tussen God en zijn volk, en de preek dus ook (137 en 142-144). De preek is daarmee een soort sacrament van die dialoog (142, vgl. 'quasi-sacramenteel').

8 Voor de nadruk op de inhoud, vgl ook de eerste bijlage, Appendix I, die bij elke zondag van het kerkelijke jaar de relevante paragrafen uit de *CKK* opsomt.

9 De encycliek *Lumen fidei* (29 juni 2013) is grotendeels afkomstig van paus-emeritus Benedictus XVI, zoals nr. 7 ook expliciteert. Het grote interview met Antonio Spadaro SJ van 30 september 2013 is niet echt een pauselijk document, hoewel er veel inhoudelijk overeenkomsten zijn met EG.

10 Aldus frank en vrij gesteld in EG 16-18.

11 Blijkens EV 18 is de paus zich ervan bewust dat sommigen vinden dat bepaalde thema's met 'excessief detail' besproken worden. Zie ook EG 145: de paus weet dat sommigen de reflectie over preekvoorbereiding vast niet nodig vinden, maar hij beleeft er veel aan om dat wel te doen.

Ten tweede, daaruit volgt dat het accent in EV niet op het kennen van de geloofsleer ligt maar op het kennen van de kudde¹². De Kerk is immers moeder, en kent een moeder haar kinderen niet? (139-141). Voor dat kennen van de kudde gebruikt de paus hetzelfde woord als voor de geestelijke lezing van de Schrift: contemplatie. Praktisch betekent dit dat de predikant ter voorbereiding zijn oor te luisteren moet leggen bij zijn mensen, en via ‘evangelische onderscheiding’ moet zien wat God hier zou willen zeggen (154-155).

Ten derde, de aandacht voor de kudde moet ook blijken uit de goede vorm (156-159). Wie klaagt dat men niet luistert, daagt de paus uit door te suggereren dat hij wellicht te weinig aan een aantrekkelijke vorm gewerkt heeft. Zijn er beelden? Is de taal en de inhoud eenvoudig toegankelijk en helder? En ten slotte, de preek moet niet zozeer kritisch zijn als wel een positieve waarde aanreiken. Eerder al gaf de paus aan dat een preek kort moet zijn (138).

1.3. Evaluatie

Het HD en EG leggen andere accenten en benoemen verschillende praktische aandachtspunten. Bij het HD staat de inhoudelijke, leerstellige en theologische juistheid centraal. Het gaat hier om openbaring en om de schat van het geloof (het *depositum fidei*), die wordt doorgegeven. In EG staat de pastorale werkelijkheid van heil centraal. Het gaat eerder om heilsgeschiedenis en om ontmoeting en (aan)geraakt worden dan om het *depositum*¹³.

Het HD en EG vertegenwoordigen twee modellen van verkondiging. De homiletische theorie herkent in de benadering van het HD het kerugmatische model van verkondiging, waarin het heil als door een heraut aangezegd wordt. Er wordt bijvoorbeeld verkondigd dat de Heer verzen is, en uitgelegd hoe ongelofelijk en hoe mooi dat is. EG vertegenwoordigt het homiletische model van verkondiging, waarin de persoonlijke werkelijkheid en het heil met elkaar verbonden worden. Er wordt dan gezocht hoe de verrijzenis werkelijkheid kan worden en al geworden is in het leven van de hoorders¹⁴.

12 HD 8 noemt de kudde wel maar heeft een geïsoleerde plaats in de sectie HD 4-15 over de preek, en ontbreekt bovendien in deel twee.

13 Voor het verschil tussen beide documenten, vgl. ook HD 26. Daarin wordt de aansporing van EG 145 tot studie, gebed, reflectie en pastorale creativiteit geciteerd, maar alleen de eerste twee elementen worden uitgewerkt. Bovendien wordt daarbij het gebed belangrijker gemaakt dan studie, een prioriteitsstelling die in EG afwezig is en die ook bevraagd wordt in het HD zelf, waar feitelijk ook veel aandacht is voor inhoud en dus studie.

14 Gijsbert Dingemans onderscheidt daarnaast de onderwijzende preek en de getuigende preek. Zie diens nogal theoretische handboek *Als hoorder onder de hoorders. Een hermeneutische homiletiek*, Kok, Kampen 1991, pp. 37-43. Andries Govaart voegt daar terecht een vijfde model aan toe, de narratieve preek, zie het zeer praktische handboekje, *Het Woord laten spreken*, Uitgeverij Berne, Heeswijk 2009, pp. 69-93.

Zijn beide modellen dus even goed? Ik heb de indruk dat het kerugmatische model beter past bij de oudere visie op communicatie als eenrichtingsverkeer, en het homiletische beter bij de moderne idee van tweerichtingsverkeer, omdat er rekening wordt gehouden met de hoorders en hun “vreugde en hoop, hun leed en angst” (openingswoorden *Gaudium et spes*). Je kunt dat ook theologischer zeggen; immers, de homiletische theorie herkent in elk preekmodel bepaalde theologische veronderstellingen. Daarom: past het kerugmatische model niet meer bij de protestante nadruk op het absoluut andere van God, dat ‘senkrecht von oben’ ons geschonken wordt¹⁵, dan bij de (moderne) katholieke visie op openbaring? Immers, het Tweede Vaticaans Concilie ziet in *Dei verbum* openbaring meer als relatie dan als instructie: God gaat met de mensen om als met zijn vrienden en openbaart Zichzelf (‘Selbstoffenbarung’). Openbaring gaat vooral over het ontmoeten van de waarheid (in het enkelvoud), en pas binnen dat kader over het onderwijzen van waarheden (in het meervoud).

Hoe dat precies ook zij, het HD en EV vragen terecht aandacht voor de spirituele voorbereiding op de preek en voor de inhoudelijke respectievelijke pastorale degelijkheid. Maar is dat genoeg? Er is ook een praktische kant aan de prediking, die EV overigens kort aanstipt. Daarom zal het tweede deel van het artikel bestaan in praktische wenken bij beide documenten. Ik behandel vijf praktische handvatten die ik in college ook aan mijn studenten aanreik en waarvan zij stellen dat die hen zeer helpen.

2. Aantrekkelijk en inspirerend preken. Praktische wenken

Preken gaat over veel zaken. Het begint met preekvoorbereiding.¹⁶ Die veronderstelt van alles: spiritueel-persoonlijke voorbereiding, pastorale gevoeligheid, de liturgische bedding, exegetische vaardigheid, leerstelling-theologische juistheid, de goede vorm. Daarnaast gaat het over de voordracht: stemgebruik, mimiek, lichaamshouding, snelheid, enzovoorts. In deze reflectie blijft het meeste daarvan buiten beschouwing. Het enige waar ik iets over wil zeggen is de goede vorm. Hoe preek je aantrekkelijk en inspirerend? Ik presenteer vijf handvatten, die ik steeds wat ontwikkel en dan met een voorbeeld illustreer.

15 Dingemans citeert in zijn bespreking van het kerugmatische model Karl Barth, “Ich habe nicht etwas zu sagen, sonder nur etwas nachzusagen”, in *Als hoorder onder de hoorders*, p. 37.

16 Vgl de behartenswaardige reflectie van Marc Steen, “Geestelijk voedsel voorbereiden. Over de voorbereiding van de homilie”, in; *Tijdschrift voor liturgie* 96(2012), pp. 242-251.

2.1. *Eén vondst*

Ten eerste gaat een goede preek over één ding. Er is één centrale, dragende gedachte of boodschap. In de literatuur wordt die ene boodschap wel ‘de vondst’ of de focus genoemd¹⁷. Dat is niet zomaar een herhaling van het Bijbelverhaal zelf. De predikant moet zoeken waar uit de combinatie van lezing, liturgie, pastorale context en theologische traditie scheuten heil opschieten, en vervolgens één van die scheuten kiezen. Dat is de vondst: één frisse boodschap voor vandaag.

Zo vanzelfsprekend als de gedachte klinkt, zo niet vanzelfsprekend is de praktijk. De predikant van vandaag heeft soms iets van het Utrechtse restaurantje waar ik pas kwam, en waar je porties kan delen. Je kunt dus als hoofdgerecht een halve portie saté bestellen met daarnaast een halve vegetarische quiche. Het illustreert wat er soms gebeurt bij preken: men kiest én dit én dat. Er is niet één vondst, maar er zijn meerdere vondsten.

Zo had ik een keer een studente, Anne, die iets wilde zeggen over God als liefde en God als schoonheid. Dat paste bij de liturgische context; het was het feest van Augustinus, die immers God aanspreekt als ‘Schoonheid’ en dan treurt: “binnen in mij waart gij, en ik was buiten, en daar zocht ik u”. Bovendien verzekerde de studente ons dat haar stageparochie de nodige hoogopgeleide mensen kende, en ze dacht dat het mooi was om hen te verrassen met een overweging over God als schoonheid. Maar, zo zei ze, misschien schrikken ze als ik daarmee begin, dus heb ik als een soort inleiding eerst gesproken over God als liefde, want dat is een veel bekender thema. Ongemerkt had Anne zich in de luren laten leggen. Waar ze het eerdere college beaamde dat een preek over één ding moest gaan, had ze nu toch gekozen voor saté en quiche.

Wie daar het meeste last van hebben zijn de hoorders: ze weten niet welk heil hen vandaag aangereikt wordt. Er wordt een schot hagel afgevuurd, met zoveel mooie gedachten dat het de hoorder duizelt. Hij of zij raakt in de war en haakt af. Bovendien, zelfs als hij niet in de war raakt en niet afhaakt is er een probleem. Want geen van de vele mooie gedachten komt tot z'n recht. Daar is namelijk de tijd niet voor. We hebben God als liefde niet helemaal af kunnen proeven en herkauwen, want we moesten snel naar de volgende gedachte, God als schoonheid. En ook die gedachte hebben we niet meer kunnen proeven en herkauwen, want de tijd was op.

Iemand beleed me ooit ietwat schuldbevestigend dat zijn preek anderhalve boodschap had. Ook dat is niet goed. Strenger nog: alles wat niet tot de éne gedachte behoort dient af te vallen en is ongeschikt. Geen weetjes of

¹⁷ Het woord ‘vondst’ dank ik aan het zowel theoretische als praktische handboek van Paul Oskamp & Rudolf Geel, *Concreet en beeldend preken*, Bussum 2007, zie de uitzetting over de ‘inventio’ op pp. 21-30.

liefhebberijen, maar *kill your darlings*. Preekvoorbereiding is ascese. Alles waar je het graag over hebt en dat niet tot de vondst behoort moet uit de preek. Je mag prima preken over het Hebreeuwse woord *sjabbat*, of het latijnse *adventus*, maar dan moet de preek gaan over de rustdag respectievelijk over de advent als tijd van verwachting. Anders, met het evangeliewoord: "hak het af". Observaties van mooie details uit Bijbelverhalen of fijnzinnige verbanden: allemaal alleen als het past bij de centrale dragende gedachte. Overigens, preken met meerdere boodschappen zijn vaak ook te lang.

Een goede preek daarentegen heeft focus en is daarmee helder. Doordat de preek cirkelt rond één vondst, is er volop ruimte om die vondst uit te werken. De hoorder krijgt steeds meer gevoel voor wat de dragende boodschap is. Er groeit helderheid: theoretisch-theologisch, praktisch, en spiritueel. Focus is essentieel voor een goede preek.

2.2. Uitpakken

Ten tweede doet een goede preek volop aan wat ik graag uitpakken noem. Laten we de vondst zien als een cadeau. Gods cadeau, bemiddeld door de predikant. Het is niet voldoende dat de predikant het cadeau aanbiedt, hij moet het ook uitpakken. Hij moet vertellen wat het cadeau is, waarom het zo mooi is, wat je er het beste mee kunt doen. Hij geeft een soort rondleiding.

Stel, je preekt aan het begin van de veertigdagentijd over Gods uitnodiging tot bekering. Dat is natuurlijk een mooi en passend thema, maar het is abstract. In het thema 'God nodigt uit tot bekering' zit van alles besloten dat erom vraagt ontsloten te worden. Het abstracte moet vertaald worden naar het concrete. Je kunt bijvoorbeeld uitleggen dat bekering betekent dat je dingen anders doet. Waar je een bepaalde manier van doen hebt, daar word je uitgenodigd om het eens anders te proberen. En dan geef je een paar voorbeelden: dat is dus bekering, en daar nodigt God ons toe uit. Als je dat zo doet wordt langzaam duidelijk wat je boodschap is. Geleidelijk worden de contouren van het cadeau duidelijk. De uitnodiging tot bekering komt tot leven.

Uitpakken lijkt wat infantiel. Het is net als de columns in de *Libelle*: 'Het was mooi weer: lekker zonnetje, niet te warm, weinig wind. Echt fietsweer. Ik belde mijn vriendin op en zei, ga je mee stukje fietsen? Even lekker eruit? Als we onderweg een terras tegenkomen tracteer ik (enz)'. Waarom in vijf zinnen zeggen wat in één zin kan: 'Zullen we een stukje gaan fietsen?' Waarom zo traag?

Het enige en zeer ernstige antwoord luidt: vanwege de toegankelijkheid van het heil voor alle mensen. De meeste van onze kerkangers kunnen

namelijk niet goed abstract denken en raken de weg kwijt in bijvoorbeeld de uitspraak dat God ons uitnodigt tot bekering. Die hebben een vertaling in concrete woorden nodig, of ze haken af. ‘Ik vond het wel moeilijk, pastoor’, zeggen ze, of ze zwijgen en lijden in stilte. Met enig pathos zeg ik altijd tegen de studenten dat het treurig zou zijn - zonde zelfs - als door onze moeilijke taal de preek mensen zou buitensluiten in plaats van insluiten. Dan zou de preek mislukt zijn, en de kerk falen. En dus: wat in vijf zinnen gezegd kan worden, zal niet in één zin gezegd worden. Als dienst. En voor wie het met één zin ook begreep: ter verbreding en verdieping.

Na de ascese om je tot één vondst te beperken komt de ascese om die ene vondst uit te pakken en te laten schitteren. Door die inspanning helpt de predikant de hoorder om te begrijpen waar het over gaat. De preek wordt toegankelijk. Daarmee hebben we een tweede kwaliteit van een goede preek te pakken: toegankelijk.

2.3. *Beelden en verhalen*

Een preek met één vondst die rustig uitgepakt wordt kan alsnog doodsaaï zijn, en dus niet goed. Daarom ten derde: de preek moet boeien.

Hier zou veel over te zeggen zijn. Het maakt uit hoe de preek voorgedragen wordt. Hoe levendiger de predikant spreekt - met pauzes, met handgebaren, met mimiek, met soorten stemgebruik - hoe boeiender een preek is. Het gaat ook over allerlei technische aspecten, zoals een voorkeur voor korte zinnen, en voor fris en verrassend woordgebruik. Ten slotte gaat het over het gebruik van de verschillende retorische registers. Weliswaar is het goed om vooral het rustige uitleggende register (‘logos’) te gebruiken, maar je kunt ook wel eens appellerend spreken (‘ethos’) en ook emotioneel (‘pathos’). Maar ik wil me hier graag beperken tot nog een ander aspect, het gebruik van beelden en verhalen¹⁸.

Zo begon ik ooit een preekje in de Aswoendagviering met de theologiestudenten met de volgende kleine anekdote: ‘Toen ik ooit een jonge priesterstudent was, vroeg ik aan het begin van de veertigdagentijd eens de pater-spirituaal om advies. Wat zou ik kunnen doen voor de veertigdagentijd. Had de pater soms advies voor mij? Kon hij me wat aanraden? Ik kreeg een wat merkwaardig antwoord: ik zou eens naar de film gaan, als ik jou was. De logica van het advies, zo heb ik later begrepen, is dat ik wel wat al te studieus was. Om meer mens te worden – en zo ook een betere christen – had de pater gedacht om eens iets niet-studieus te doen’. En vervolgens legde ik uit dat dat voor ons allemaal geldt: wat helpt mij om te groeien in geloof, hoop, en liefde? Dat kan vasten zijn, maar er zijn

18 Dit is voor paus Franciscus het eerste middel om aantrekkelijker te preken (EG 157).

ook andere mogelijkheden die misschien veel meer vruchten dragen en moeilijker zijn.

Werken met beelden en verhalen heeft veel voordelen. Ten eerste, zoals ik al zei: slechts een klein deel van de mensen zijn thuis in abstracte ideeën. Via het verhaaltje is de abstracte gedachte dat geloven iets persoonlijks is concreet geworden. Beelden en verhalen vergroten de toegankelijkheid van het evangelie.

Een tweede voordeel is: beelden en verhalen hebben iets fris en verrassends. Het bovenstaande verhaaltje is een beetje gek. Je denkt: hè, dat klopt toch niet, naar de film gaan in de vastentijd? En dan wil je er meer van weten. Denk ook een het beeld dat paus Franciscus in zijn interview uit 2013 gebruikte voor de kerk: ‘een veldhospitaal net na een slag’. Het is een verrassende manier van tegen de kerk aankijken. Het trekt de aandacht, en we zijn benieuwd hoe het verder gaat¹⁹. Beelden boeien.

Een derde kracht is dat beelden ons op een dieper niveau aanspreken dan louter woorden. We worden meegetrokken, niet alleen met ons hoofd maar ook met ons gevoel en met onze ziel. Beelden en verhalen bewonen meer dan alleen onze gedachten. Daarom blijven ze ook beter hangen. Juist ook hoogopgeleiden hebben dan ook beelden en verhalen nodig (ook al geven ze dat misschien niet toe): want die nodigen hen uit buiten het reservaat van intellectualiteit te gaan, naar het echte leven.

Beelden en verhalen zijn dus meer dan een soort ‘opleuken’ van de preek. Je kunt niet zeggen, ik ben daar niet zo goed in, mijn preken zijn iets minder leuk. Dan moet men zich oefenen - alweer ascese dus. Want beelden en verhalen zijn niet alleen belangrijk om een preek aantrekkelijk te maken en om de hoorder te boeien, maar ook om de boodschap affectief en effectief te laten doorwerken. Affectief, omdat het niet alleen om gedachten gaat; en effectief, omdat het tot handelen uitnodigt. Een derde kwaliteit van een goede preek is daarom: beeldend en verhalend, en daarmee zowel boeiend als inspirerend.

2.4. Context

Ten vierde wordt een goede preek mede bepaald door de context. Het heil dat God ons aanbiedt en dat in de preek overwogen wordt staat immers niet los van de situatie waarin men zich bevindt. Heilsgeschiedenis is verbonden met de gewone geschiedenis.

De context van een preek is velerlei: de liturgische context, bijvoorbeeld Goede vrijdag of Pasen; de specifieke gelegenheid, zoals bijvoorbeeld

¹⁹ Zie Antonio Spadaro, “Interview met paus Franciscus”, in: *Cultureel maatschappelijk maandblad Streven* 80(2013), pp. 867-894, p. 878. Het vervolg: “Het heeft geen zin om aan een zwaargewonde te vragen hoe hoog zijn cholesterolgehalte is (...). Met moet eerst zijn wonden helen, pas nadien kan men over de rest praten”. De uitleg van het beeld: geen kleine voorschriften, eerst en vooral barmhartigheid.

een huwelijk of een uitvaart; de hoorders en hun situatie, bijvoorbeeld jongeren of bejaarden, gevangenis of ziekenhuis, enzovoorts. Steeds is de vraag: hoe kan het heil het beste verkondigd worden in deze situatie?

Zo hoorde ik een jonge priester preken in een jongerenmis over het evangelie van de vijf broden en twee vissen (Johannes 6). De predikant begon zijn preek met een scène uit de film 'The Lord of the Rings'. Er moet een ring vernietigd worden, maar alle stoere mannen - ridders, dwergen, elfen - zijn bang en krijgen ruzie. Dan zegt een mini-mens, Frodo, 'I will take it', maar niemand hoort hem²⁰. Twee en een halve film en vele avonturen later volbrengt Frodo inderdaad die opdracht. De predikant vergeleek Frodo met de jongen in het evangelie die de vijf broden en twee vissen aandraagt. Meestal ziet men de jongen niet staan, en gaat al onze aandacht uit naar Jezus' wonder en de stoere (of stuntelige) leerlingen. Maar de jongen heeft een cruciale rol! Vervolgens sprak hij de jongeren aan: zijn jullie vaak wat onzeker, op zoek naar je plaats: op school, in de familie, in het leven. Maar, aldus de predikant, jullie zijn belangrijk. Net zoals Frodo dat is, en zoals de jongen met de broden en de vissen. God vertrouwt jullie.

Je ziet hier niet alleen hoe krachtig beelden en verhalen zijn, maar ook hoe zinvol het is om rekening te houden met de context. Voor jonge mensen is het belangrijk om te groeien in vertrouwen, en een van de grote cadeaus van God is dat Hij daarbij kan helpen. Voor oudere mensen spelen andere thema's, zoals dankbaar terug kijken, eenzaamheid, fysieke tegenslag. Ook daarbij kan het geloof helpen. En bij een uitvaart gaat het vanzelf over dood en verrijzenis, donker en licht, verdriet en vertrouwen.

Uiteraard heeft de context nooit het enige woord. Het gaat het ook over God. Maar de spannende vraag is steeds wat God hier en nu, in deze context, zou zeggen. In de mate dat de predikant zich inspant om daar rekening mee te houden wordt een preek relevant, hetgeen een vierde kwaliteit van een goede preek is.

2.5. *Opbouw*

Ten slotte heeft een goede preek een duidelijke opbouw. Als de preek een soort rondleiding is, waarbij de vondst uitgepakt wordt, dan moet de hoorder weten welk kunstwerk er momenteel bekeken wordt, en wanneer we naar een ander kunstwerk aan het kijken zijn. Een goede manier om de hoorder te begeleiden is: een goede opbouw.

Het begint opnieuw met de vraag wat de boodschap is, gevolgd door de vraag: hoe precies werk je je ene vondst uit? Welke punten wil je

²⁰ Zie de eerste film van de trilogie, 'The Fellowship of the Ring', en daarin de scene 'The Council of Elrond'.

maken? Zoals gezegd, daar gaat het soms mis. De predikant schiet met hagel. Hij werkt meerdere punten uit, die niet echt duidelijk zijn, en die door elkaar lopen. Door de bomen ziet de hoorder het bos niet meer. En dus preekt de predikant in de eerder genoemde jongerenmis bijvoorbeeld niet over het verband tussen de brood-uitdeling in de eerste lezing (Elisa voedt 100 mensen, zie 2 Koningen 4) en het evangelie (broodvermenigvuldiging door Jezus), hoewel dat wel een prachtig thema is. Daarmee komt wat er wél gezegd wordt des te beter uit.

Vervolgens gaat het over ordenen. Wat is de beste volgorde? En hoe laat je merken dat je nu naar een ander punt gaat? Hoe begeleid je dus de hoorder van het ene naar het andere? Ook hier raakt de hoorder soms de weg kwijt door haakse bochten of onaangekondigde afslagen.

Hoe het wel moet blijkt uit de preek over Frodo in de jongerenmis. Eerst is er een stuk verhaal (Lord of the Rings), dan een stuk exegese (de jongen met de vijf broden en twee vissen) en ten slotte een stuk toepassing (de jongeren). Dat zijn de drie punten in een logische volgorde.

Bovendien, doordat het maar drie punten zijn heeft de predikant volop de tijd om elke nieuwe stap rustig in te leiden, daadwerkelijk te zetten, en dan nog eens te herhalen. Nadat hij de film besproken heeft zegt hij bijvoorbeeld: 'Beste jongeren, het lijkt wel of je in een filmbespreking terecht gekomen bent... Het ging tot nu toe alleen maar over 'The Lord of the Rings', maar het moet in de kerk toch over het evangelie gaan? Maak je geen zorgen! Ik heb dit verhaal over Frodo verteld omdat één van de hoofdpersonen in het evangelie me aan Frodo deed denken. Want als je goed opgelet hebt heb je gemerkt dat er daar ook een jongen in voorkwam die een belangrijke rol vervult. Deze jongen heeft geen ring bij zich, maar brood. Hij heeft een cruciale rol omdat hij zijn brood beschikbaar stelt aan Jezus, die daarmee de mensen voedt'. In deze tekst wordt eerst toegewerkt naar een einde van de filmbespreking, en vervolgens wordt de beweging naar het evangelie ingezet, stapje voor stapje. Zo heeft de hoorder alle tijd om de overgang van de film naar het bijbelverhaal mee te maken.

Ook hier past weer het woord ascese: de predikant moet zich inspannen. In dit geval eerst om zichzelf te beperken in de hoeveelheid punten, en vervolgens om de lezer te begeleiden van de ene groene weide naar de andere. Een goede preek is daarmee eenvoudig en geordend.

Conclusie

Een goede preek veronderstelt - naast een goede voordracht - een goede spirituele voorbereiding en een goede inhoud in leerstellige en pastorale zin. Zoals we zagen in het eerste deel van het artikel spreken het

HD en EV uitgebreid over voorbereiding en inhoud, en leggen ze daarbij elkaar aanvullende accenten. Er is echter nog een vereiste voor een goede preek: een goede preek is aantrekkelijk en inspirerend door een goede vorm. Omdat beide documenten daar minder over spreken heb ik in het tweede deel enkele praktische wenken gegeven.

Die praktische wenken komen hierop neer: een goede preek heeft focus, omdat hij één vondst heeft (2.1). Verder is een goede preek toegankelijk, omdat die vondst uitgepakt wordt (2.2). En boeiend en inspirerend, omdat er gewerkt wordt met beelden en verhalen (2.3). Ten slotte is een goede preek relevant voor de specifieke doelgroep en gelegenheid (2.4), en eenvoudig en geordend (2.5). Al deze aspecten samen maken een preek aantrekkelijk en inspirerend. De hoorder luistert graag omdat hij weet waar het over gaat en hij niet de weg kwijt raakt. Bovendien wordt hij gesticht omdat hij zowel aangesproken wordt op het niveau van het begrip als van de verbeelding, en omdat het met zijn situatie te maken heeft²¹.

Ooit had ik een student die ook communicatiewetenschappen studeerde. Hij was ietwat teleurgesteld over mijn handvatten, want dit leerde hij ook bij zijn andere studie. Was een preek dus gewoon ‘een goed verhaal’? En waarom was het zo concreet en praktisch, en zo weinig spiritueel en theologisch? Mijn wedervraag was of het niet zeer spiritueel is om zo te geloven in Gods boodschap en zodanig van je hoorders te houden dat je je uiterste best doet om die twee met elkaar in contact te laten komen. Uit heilige eerbied voor God en voor zijn mensen en uit vurige ijver voor het heil²².

Jos Moons SJ (1980) is jezuïet en geeft homiletiek aan de Tilburg School of Catholic Theology (Universiteit van Tilburg). Daarnaast werkt hij aan een theologisch proefschrift over *Lumen gentium* en is hij studentenpastor voor de theologiestudenten van de TST (locatie Utrecht) en de Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing.

21 Er zouden nog meer praktische aspecten genoemd kunnen en moeten worden. EG 157-159 noemt ook de lengte van de preek (namelijk kort); de eenvoudige taal (en geen theologische geheimtaal); de opbouwend-positieve toon (geen moraliseren en veroordelen). Die vind ik alle ook zeer zinvol.

22 Vgl. de opmerking van paus Franciscus in EG 156: “Een echte spirituele houding blijkt ook uit de zorg voor de manier waarop de predicatie gebeurt. Het getuigt van liefde voor God wanneer we ons met al onze mogelijkheden en creativiteit inzetten voor de taak die ons is toevertrouwd; en het getuigt van fijngevoeligheid voor de medemens als we de ander niet iets van slechte kwaliteit aanbieden”.